

MİLLÎ MÜCADELE'DE ULUSAL KONGRELERE KATILAN KİŞİLERİN SOSYOLOJİK AÇIDAN İNCELENMESİ

Ahmet İLYAS* – Ebru ÇOBAN**

ÖZET

Mustafa Kemal 13 Kasım 1918 tarihinde İstanbul'a geldiğinde, gördüğü tablo karşısında ifade ettiği “geldikleri gibi giderler” sözü Millî Mücadele'nin ilk manifestosu olarak kabul edilebilir. Mustafa Kemal, İstanbul'daki çalışmaları neticesinde Ahmet İzzet Paşa ile birlikte bir çıkış yolu bulabileceğini düşünüyordu. 16 Mayıs 1919 tarihine kadar meşru zeminde arkadaşlarıyla yaptığı görüşmelerden sonra artık İstanbul'da kurtuluş çarelerinin bulunamayacağını görüyordu. Ona göre mücadelenin yapılacağı yer Anadolu'ydu. Mustafa Kemal'e bu fırsatı veren gelişme ise, Samsun'da Rumların başlattıkları asayişsizliğe sebep olan olaylardı. 15 Mayıs İzmir'in işgalinden sonra İtilaf Devletleri'nin Devlet-i Aliyye'ye verdiği nota, Samsun'un da işgal edilebileceği üzerine kuruluydu. O vakit Samsun'a gönderilecek bir müfettiş, hem savaş sonrası alınması gereken silahları toplayacaktı, hem de Müslümanlar ile Rumlar arasındaki problemleri çözecekti. Mustafa Kemal Paşanın önemli yerlerde bulunan kimselerle kurmuş olduğu yakın ilişkiler, ona IX. Ordu Müfettişi göreviyle Samsun'a gönderilmesinin kapısını araladı. Bu kapı, Millî Mücadele'nin başlangıcı sayılacaktı. Mustafa Kemal Paşa, geniş bir bölgeyi kapsayacak bütün askerî ve mülki makamlara emir verebilme yetkisiyle donatılarak, 16 Mayıs 1919'da Samsun'a hareket etti. 19 Mayıs 1919'da Samsun'a varan Mustafa Kemal Paşa, buradaki geniş tahkikatı sonrasında raporunu hazırladı ve İstanbul'a gönderdi. Akabinde böbrek rahatsızlığını belirterek Millî Mücadele'nin ilk genelgesinin hazırlanacağı Havza'ya hareket etti. Havza'da, Mustafa Kemal Paşa tarafından hazırlanan metin, halkın mücadeleye çağrıldığı ilk genelge olarak tarihe geçmiştir.

*Doç. Dr., Batman Üniversitesi, ahmetilyas@hotmail.com

**Dr. Öğr. Üyesi, Batman Üniversitesi, ahmetilyas@hotmail.com

Havza'dan sonra Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele'yi halka yaymak amacıyla kongre boyutuna ağırlık vermiştir. Millî Mücadele'nin önemli aşamalardan biri de kongrelerdir. Kongreler, ulusal mücadelenin fikrîsel alt yapısının hazırlanmasında önemli bir süreci kapsamaktadır. Havza ile başlayan ve Sivas Kongresi ile son bulan bu dönem, Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasal ve askerî laboratuvarı olarak ifade edilebilir. Kongreye katılan kişilerin genel özellikleri, o dönemi yansıması açısından önemlidir. Bu çalışmanın amacı Amasya, Erzurum ve Sivas kongresine katılan kişilerin genel özelliklerini değerlendirme üzerine kuruludur. Millî Mücadele'ye önemli katkılar vermiş bu kişilerin yaş, eğitim, meslek dallarına göre elde edilecek bilgilerin küçük ölçekli de olsa tarih anlayışını sosyoloji açısından desteklemesine yardımcı olacaktır.

**THE SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF PEOPLE WHO
PARTICIPATED IN NATIONAL CONGRESSES HELD DURING
THE NATIONAL STRUGGLE**

ABSTRACT

The remark “they will leave the way they have come” made by Mustafa Kemal Atatürk when he saw the besieged city of Istanbul upon his arrival on November 13, 1918 could be viewed as the first manifesto of the National Struggle. As a result of his initial works in Istanbul, he believed that he could find a way out together with Ahmet Izzet Pasha. However, after having had meetings with his friends on a legitimate ground until May 16, 1919, he came to the conclusion that for independence there would be no solution to be found in Istanbul anymore. In his opinion, it was Anatolia where the struggle would take place. The opportunity that Mustafa Kemal seized to move to Anatolia came in with the disorder caused by the Rums in Samsun. The note given by the Entente Powers to the Ottomans after the invasion of Smyrna on May 15 might also be construed for the invasion of Samsun in any case of disorder that was to be viewed as a threat by the Entente Powers. In this case, an inspector would be sent to Samsun in order to collect the post-war ammunitions and to solve the problems between the muslims and the Rums. The close connections that Mustafa Kemal had formed with the influential circles paved the way for him to be posted to Samsun as the 9th Army Inspector. This move would mark the beginning of the National Struggle. He set out to Samsun on 16 May 1919 with authority that he could issue order to all military and civil authorities in a very broad area. Having arrived in Samsun on May 19, 1919, Mustafa Kemal Pasha prepared his report following a comprehensive investigation and sent it to Istanbul. He then complained about his kidney ailment and moved toward Havza where the first memorandum of the National Struggle would be written. This text is of a historical importance for it was the first memorandum that called on people for the National Struggle. After Havza, Mustafa Kemal Pasha gave weight to organizing congresses with an aim to spread the National Struggle to the people of Anatolia. These congresses are one of the important phases of the National Struggle, helping the formation of the ideological background for the struggle. This period starting with Havza and ending with the Sivas Congress might serve as the political and military laboratory of the Republic of Turkey. The attributes of the participants in the

congresses are noteworthy in terms of reflecting the characteristics of this period.

The aim of this study is to focus on evaluating the general attributes of the participants in the congresses of Amasya, Erzurum and Sivas. Information to be extracted from the age, education, profession etc. of these people who made significant contributions to the National Struggle will help, even though on a small scale, the understanding of history from a sociological angle.

Giriş

Birinci Dünya Harbi, genelde İttifak Devletleri özelde Osmanlı Devleti için tam bir yıkımdı. Esasında Osmanlı Devleti, savaş esnasında çok da kötü bir performans sergilememiş, en azından savaşın başında çekileceğine dair beklentileri boşa çıkarmış ancak savaş sonrası İtilaf Devletlerinin tutumu Osmanlı münevverleri için bir umutsuzluk ortamının oluşmasına neden olmuştu. Dahası imzalanacağı söylenen ateşkes antlaşmasının Osmanlı Devleti için sorunları giderek artıracığı söyleniyordu. Bu ortamda özellikle askerlerin tutumu önemliydi. Ancak 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması, Osmanlı Devleti için tam bir yıkımdı. Zira İtilaf Devletleri Osmanlı Devleti'nin silahlı gücü ile istihbarı bilgilerinin verilmesini talep ediyordu.¹ Aydın ve askerî kesim bunun ne demek olduğu gayet iyi biliyordu. Fakat Osmanlı Devlet yöneticilerinde özellikle padişah ve Damad Ferit Paşa, İngilizlerin Osmanlı aleyhinde olmayacağını dahası Amerika Başkanı Wilson İlkeleri'nin Osmanlı Devleti'nin işgal edilmesinin önünde bir engel oldukları iddia ediyorlardı.² Ancak savaşa daha sonra girmiş olan Yunanistan'ın durumu ise düşündürücüydü. Nitekim İtilaf Devletleri bilhassa İngiltere ve Fransa, Ortadoğu'daki planları için Anadolu'da güçlü bir İtalya yerine Yunanistan'ın taşeron olarak kullanılmasını mantalite açısından uygun bulmaları tesadüfi değildir. Osmanlı Devleti ile imzalanmış olan 25 maddelik Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 7.³ ve 24. maddesi⁴ Anadolu'nun işgal edilmesinin bahaneleriydi.

Mütarekeden henüz 36 saat bile geçmeden İngilizler 7. maddeye dayanarak Musul'u işgal ettiler.⁵ Daha sonra İstanbul limanlarını ele geçirdiler. 1918 Aralık'ında Osmanlı başkentinde İngiliz liderliğinde bir İtilaf yönetimi kuruldu. İtilaf Kontrol Komisyonları, Osmanlı ordusunun terhis edilmesi ve

¹ Douglas A. Howard, **The History Of Turkey**, ABC-CLIO, Santa Barbara, 2016, s. 85.

² Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, **History Of The Ottoman Empire And Modern Turkey**, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, s. 332.

³ İtilaf devletleri güvenliklerini tehdit eden bir durum halinde, herhangi bir stratejik noktayı işgal edebilecekler (7. madde). Salahi Ramadan Sonyel, **Gizli Belgelerde Osmanlı Devleti'nin Son Dönemi ve Türkiye'yi Bölme Çabaları**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2009, s. 230; Mesut Aydın, **Türkiye ve Irak Hududu Meselesi**, ASAM Yayınları, Ankara, 2001, s. 13.

⁴ Vilayet-i Sitte'de (Altı Doğu Anadolu İli - Van- Bitlis-Elazığ-Erzurum-Sivas-Diyarbakır) bir karışıklık çıkarsa, buralar işgal güçlerince mazeret göstermeksizin işgal edilebilecektir (24. Madde). Selçuk Ural, **Mondros Mütarekesi ve Doğu Vilayetleri**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 54.

⁵ Ahmed Bedevî Kuran, **Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 711.

silahsızlandırılmasına nezaret ediyor, yerel polis ve jandarmayı denetliyordu.⁶ İstanbul'un ele geçirilmesi işgallerin devam edeceğinin ve buna karşılık Osmanlı hükümetinin işgal altında bulunan vatanın kurutuluşu için kararlar alamayacağına göstergesiydi. Ahmet Ağaoğlu, İstanbul'daki atmosferi anlatırken değindiği şu hususlar önemlidir: *“Beyoğlu tarafı şen şatırdı, bütün evler, mağazalar, oteller ve lokantalar sanki büyük bir bayram imiş gibi donatılmıştı. İngiliz, Fransız ve Yunan bayrakları evlerin pençelerinden mağazaların kapılarından sarkıyor, sokaklar baştanbaşa halkla dolu. Gezenler arasında haki elbiseleri ile kibirli ve gururlu yürüyüşleri ile herkesin dikkatini çeken İngiliz zabıtları kızgın kızgın konuşuyorlar, küfürler savuran Fransız askerleri, sarhoş Yunan bahriyelileri ötekine berikine çatıyorlar. Ara sıra bir Fransız müfrezesi muzika ile sokaktan geçiyor, halk alkışlıyor, “yaşasın Fransa”, “yaşasın İngiltere”, “yaşasın Yunanistan” bağırımları kopuyor. Bazen bir kafil genç Rumlar vatansever şarkılar okuyarak halkın içinden geçiyor ve bütün evlerin pencerelerinden, dükkân ve mağazalardan “zito! zito!” nidaları yükseliyor. Sokaklarda fesli hemen yok gibidir, ara sıra yolunu şaşırılmış bir fesli görünürse de, hemen saklanmaya, karanlık yan sokaklardan birisine sığınmaya çalışıyor. Vaktinde bunu yapamayanın hemen fesi alınıyor ve bin bir gülmeler, kahkahalar ve hakaretler arasında parçalanarak havaya savruluyor.”*⁷ Ağaoğlu'nun ifade ettiği gibi bir tarafta İstanbul'daki halkın ciddi manada bir çıkmazın içerisinde olduğu, diğer tarafta da İtilaf Devleti askerlerinin zafer nidaları atmaları dikkat çeken noktaları.

Mustafa Kemal'in İstanbul'a Gelişi ve Durum Değerlendirmesi

Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandığı sırada Mustafa Kemal, 7. Ordu ve Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı görevine atanmıştı. Mustafa Kemal durumun farkındaydı. Bu amaçla Tevfik Paşa'nın sadarete gelmemesi için mücadeleye başladı. Daha sonra kendisi, 14 Ekim 1918'de Vahdettin'in yaverine bir telgraf göndererek, ateşkes antlaşmasının sakıncalarından bahsetmiş, Müşir İzzet Paşa'ya bir kabine oluşturulmasına yardım edilmesini istemiştir. Ancak kendisiyle birlikte Rauf Bey, Tahsin Bey, Azmi Bey, Hayri Bey'in de içinde olacağı bir hükümetin bu zor şartların altından kalkabileceğini ifade

⁶ Bülent Gökay, **Bolşevizm ile Emperyalizm Arasında Türkiye (1918-1923)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997, s. 48.

⁷ Ahmet Ağaoğlu, **Mütareke ve Sürgün Hatırları**, Doğu Kitapevi, İstanbul, 2010, s. 23.

etmiştir.⁸ Sonuç olarak padişah, Mustafa Kemal'in istekleri ölçüsünde fakat Mustafa Kemal Paşa'sız bir hükümeti Ahmet İzzet Paşa'ya kurdurdu.⁹ İzzet Paşa öncülüğünde kurulan hükümet ciddi manada destek aldı.

9 Kasım 1918 tarihinde Mustafa Kemal, İstanbul'a geldi. İstanbul'a geldiğinde İtilaf Devletleri donanması İstanbul'u çok önceden işgal etmişler.¹⁰ Bu arada Ahmet İzzet Paşa Hükümeti gelen baskılara dayanamayarak istifa kararını aldılar. İstifa kararı sonrası şimdi de hükümet krizi yaşanıyordu.¹¹ Mustafa Kemal, İstanbul'a geldikten sonra istifa etmiş bulunan Ahmet İzzet Paşa ve Ali Fethi Bey ile bir görüşme gerçekleştirdi. Amacı yeni kurulan Tevfik Paşa hükümetinin güvenoyu almasını engellemek ve Ahmet İzzet Paşa'nın tekrardan sadarete gelmesini sağlamaktı. Ancak bu konuda başarısız olmuş, Tevfik Paşa hükümeti meclisten güvenoyu almıştı.¹² Bundan böyle Mustafa Kemal, muhalefete geçerek Ali Fethi Bey'in kurmuş olduğu Minber gazetesinde siyasi fikirlerini ifade etmeye çalışacaktır.¹³ Diğer taraftan 22 Kasım 1918 günü Cuma selamlığı sırasında padişah Vahdettin ile görüşerek kişisel fikirlerini onunla da paylaşmıştır. Yapılan her iki görüşme neticesinde; Mustafa Kemal, İstanbul'da kurtuluş çarelerinin tükendiğini, en azından yönetim kadrosunun olayın vahameti konusunda hemhal olduğunu hissetmiştir. Bu nedenle İstanbul'da arkadaşlarıyla kurtuluş çareleri üzerine fikir teatilerinde bulunacaktır.

İstanbul'da çalışmaları sırasında Mustafa Kemal, Ali Rıza Paşa ile yaptığı görüşmelerinde kendisinin ve Kazım Karabekir Paşa'nın içinde yer alacağı bir hükümet kurulursa ülke için faydalı olacağını ifade etmiştir.¹⁴ Bu girişiminde

⁸ Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C I, Millî Eğitim Basımevi, Ankara, 1977, s. 14.

⁹ Rauf Orbay, **Cehennem Değirmeni, Siyasi Hatıralarım I**, Emre Yayınları, İstanbul, 1993, s. 49.

¹⁰ Feroz Ahmad, **The Emergence Of Modern Turkey**, Oxford University Press, London, 1968, s. 248.

¹¹ Ali Fuat Türkgeldi, **Görüp, İştiklerim**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2010, s. 161.

¹² Türkgeldi, **Görüp, İştiklerim**, s. 165.

¹³ E. Semih Yalçın, "Mütareke Döneminde Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki Faaliyetleri (30 Ekim 1918-16 Mayıs 1919)", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C 17, S 28, s. 183. Mustafa Kemal, Minber'de özellikle hükümet aleyhine siyasal çözüm önerilerine yönelik gazete başlıkları kullanmıştır. Örneğin 18 Kasım tarihli yazıda "Tevfik Paşa vatana hizmet etmek isterse tereddüt etmeden işgal ettiği makamı boşaltmalı." deniyordu. **Minber**, 18 Kasım 1918.

¹⁴ Kazım Karabekir, **İstiklal Harbinin Esasları**, Tokar Matbaası, İstanbul, 1972, s. 32.

de başarısız olan Mustafa Kemal, birkaç kez daha Vahdettin ile görüşerek siyasal çözüm önerilerini yinelemiştir.¹⁵ Öte yandan İstanbul'da İttihatçı avı devam ederken, Mustafa Kemal bazı İttihatçılarla görüşerek, İstanbul'da işgalere karşı neler yapılabileceği konusunda onlardan destek istemiştir. Mustafa Kemal'in bu çalışmaları ulusal basında da yer alarak, kendisinin nazırlık için adı geçtiği ifade edilmeye başlamıştır.¹⁶ Ancak kendisi Şişli'deki evinde arkadaşlarıyla kurtuluş çarelerini aramaya koyulmuştur. Mustafa Kemal ile birlikte hareket eden Rauf Bey, o günlerdeki durumla ilgili olarak şunları belirtmiştir: *“Burada da geleni gideni eksik olmamakla beraber, en yakın ve mahrem arkadaşları olarak, yine Ali Fethi, İsmail Canbulat ve ben vardım. Hemen hemen her gün buluşur, toplanır, konuşur, daha doğrusu dertleşirdik. İstanbul artık, sokaklarında dahi rahat dolaşıp nefes alınamayan, bir şehir haline gelmişti. İmzaladıkları mütarekenâme hükümlerini, daha mürekkebi kurumadan, çeşitli bahanelerle hiçe saymağa başlayarak, azgınlıklarını arttırdıkça arttıran İngilizler, şımarttıkları Fransız ve İtalyanlarla beraber bu şehri bir sömürge havasına bürümek için yapmadıklarını bırakmıyorlardı.”*¹⁷

Mustafa Kemal, arkadaşlarıyla yapmış olduğu istişareler sonrasında İstanbul'da çözümün olmadığını gerçek kurtuluşun Anadolu'da sağlanabileceği fikrini ön plana aldı. Bu arada bazı önemli komutanların Anadolu'da çalışmaları ve kurulan Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin faaliyetleri öteden beri biliniyordu. Bu nedenle ne olursa olsun Anadolu'ya geçmek önemliydi. Peki, bu durum nasıl sağlanacaktı? Bu sorunun cevabını Ali Fuat Cebesoy şöyle vermektedir. *“Kardeşim Ali Bey'in evlenmesinin ikinci veya üçüncü günü idi. Babam evde bir akşam yemeği tertip etmiş, Mustafa Kemal Paşa'ya da çağırarak aynı masada ikisini karşılaştırmıştı. Bu buluşma çok faydalı olmuştu. O akşam tamamen tesirimiz altında kalan Mehmet Ali Bey elinden gelen her türlü yardımı yapacağını ve fırka erkânını iknaya çalışacağını vadetmişti.”*¹⁸ Ali Fuat Cebesoy'un bahsettiği Mehmet Ali Bey, Damat Ferit Paşa Hükümetinde Dâhiliye Nazırı olan kişidir. Yani Mustafa Kemal'in IX. Ordu Müfettişliği görevine atanmasını Damat Ferit Paşa'ya önerendir.¹⁹

¹⁵ Toktamış Ateş, **Türk Devrim Tarihi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 90.

¹⁶ Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, s. 77.

¹⁷ Orbay, **Cehennem Değirmeni, Siyasi Hatıralarım I**, s. 227.

¹⁸ Ali Fuat Cebesoy, **Millî Mücadele Hatıraları**, Temel Yayınları, İstanbul, 2000, s. 54.

¹⁹ Cebesoy, **Millî Mücadele Hatıraları**, s. 56.

Mustafa Kemal'in IX. Ordu Müfettişliği Görevine Atanması, Samsun'a Çıkışı ve Havza ile Amasya Genelgesi

Yukarıda da belirtildiği üzere, Mustafa Kemal'in IX. Ordu Müfettişliği görevine önerilmesinde Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Bey'in büyük desteği olmuştur. Mustafa Kemal'in bu göreve atanması silsilesine sebep olan olaylar zinciri Samsun'da Türkler ile Rumlar arasında yaşanan silahlı çatışmalar ve Mondros Ateşkes Antlaşması'na göre halen silahların toplanmamasına olan İngiliz tepkisidir. Bu tepkiler üzerine Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Bey'in Damat Ferid'e: "*Hadise mahalline salahiyetli muktendir bir zat göndermek pek münasiptir*" diye teklifte bulunmuş; "*Mesela kimi tavsiye ediyorsunuz?*" sorusuna ise: "*Hatırıma Mustafa Kemal Paşa geliyor*"²⁰ diye cevap verdiği belirtilmektedir. Öneri karşısında sıra Mustafa Kemal'in bu göreve atanmasına gelecektir. Bu konuda Harbiye Nazırı Şakir Paşa olmak üzere Dâhiliye Nazırı Mehmed Ali Bey, Bahriye Nazırı Avni Paşa, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi (Genel Kurmay Başkanı) Cevad (Çobanlı) Paşa ve Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye İkinci Reisi Diyarbekirli Kâzım (İnanç) Paşaların büyük katkıları olmuştur.²¹ Nitekim Harbiye Nazırı Şakir Paşa, Mustafa Kemal'e 29 Nisan 1919'da "*Türklerin Rumlara yaptığı baskıyı yerinde incelemek ve önlemek maksadıyla Karadeniz Bölgesine müfettiş olarak gönderilmesinin kararlaştırıldığı*"²² görevini tevhid etmiştir. Görevi kabul eden Mustafa Kemal, yolculuk için hazırlıklara koyulmuş, diğer taraftan yanında götüreceği kişilerle görüşmeye başlamıştır. Netice itibarıyla Mustafa Kemal Bandırma vapuruyla 16 Mayıs 1919 tarihinde yola çıktı.²³ 1919 Mayıs 1919'da Samsun'a vardı. M.

²⁰ Gotthard Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, çev: Cemal Köprülü, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1971, s. 108.

²¹ Salim Koca- E. Semih Yalçın, "Mustafa Kemal Paşa'nın Dokuzuncu Ordu Müfettişliğine Tayininde Osmanlı Genelkurmayının Rolü", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C X, S 29, Temmuz, 1994, s. 403.

²² Sadı Borak, **Atatürk**, Kırmızı Beyaz Yayınları, Ankara, 2004, s. 201.

²³ Mustafa Kemal'e Samsun'a gidişte eşlik eden kişiler ve rütbeleri şunlardır: 3'üncü Kolordu Komutanı Kurmay Albay Refet (Bele) Bey Müfettişlik Kurmay Başkanı Kurmay Albay Kazım (Dirik) Bey, Müfettişlik Sağlık Başkanı Tabip Albay İbrahim Tali (Öngören) Bey, Müfettişlik Kurmay İkinci Başkanı Kurmay Yarbay Mehmet Arif (Ayıcı) Bey, Müfettişlik İstihbarat ve Siyaset Şubesi Müdürü Kurmay Binbaşı Hüsrev (Gerede) Bey, Müfettişlik Topçu Komutanı Topçu Binbaşı Kemal (Doğan) Bey, Müfettişlik Sağlık Baş Yardımcısı Tabip Binbaşı Refik (Saydam) Bey, Müfettişlik Başyaveri Yüzbaşı Cevat Abbas (Gürer) Efendi, Dr. Yüzbaşı Behçet Efendi, Müfettişlik Erkânı Harbiye Mühlakı Yüzbaşı Mümtaz (Tünay) Efendi, Müfettişlik Erkânı Harbiye Mühlakı Yüzbaşı İsmail Hakkı (Ede) Efendi, Müfettişlik Emir Subayı Yüzbaşı Ali Şevket (Öndersev) Efendi, Müfettişlik Karargâh Komutanı Yüzbaşı Mustafa Vasfi (Süsoy) Efendi, Mühlakı Yüzbaşı Rauf Efendi, Yüzbaşı Hersekli Ahmet Efendi, Emir Subayı ve

Kemal, İtilaf devletlerine karşı, açıktan açığa düşmanlık göstermemeye ve padişah, halifeye bağlı kalmaya dikkat ediyordu. O, en azından Yunanlılar üzerine zafer kazanıncaya kadar, “*hilâfet ve saltanatı düşmanların elinden kurtarmak için*” mücadele ettiği inancını bozmayaya özen göstermiştir.²⁴

Bir taktik adamı olan M. Kemal 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun’a ayak bastığında büyük bir ilgiyle karşılandı. Bölgedeki durumu inceledikten sonra 20 ve 22 Mayıs’ta sadaret yüksek makamına gönderdiği telgraflarda: İzmir’in haksız işgalinin ordu ve milleti içten yaraladığını, bu tecavüzü kabul edemeyeceklerini, İngilizlerin bu bölgeye haksız olarak asker çıkarmış olduklarını belirtiyordu. Ayrıca Mustafa Kemal’in telgrafındaki “*Rumlar bu bölgede Pontus Hükümeti teşkili gibi bir safсата etrafında toplanmış ve Rum çeteleri hemen kâmilten siyasi bir şekle dönüşmüştür. Millet birlik olup, hâkimiyet esasını, Türklük duygusunu esas almıştır*”²⁵ açıklamalarıyla asayişsizliğin nedenlerini ortaya koymuştur. Görüldüğü gibi Bu raporlarda sadece müfettişlik alanı ile ilgili meselelere değinmekle kalmamış, bütün ülkenin içinde bulunduğu durumu tahlil etmiştir.

Halkın ve ordunun bir an önce teşkilatlandırılması zorunlu hale geldiğini gören Mustafa Kemal Paşa, Samsun’da İngiliz işgal kuvvetinin ve çok sayıda Rum çetesinin varlığını göz önüne alarak, karargâhını daha emniyetli ve rahat çalışması açısından bir yere naklini uygun bulmuş ve 25 Mayıs’ta Havza’ya

Müfettişlik Kalem Amiri Üsteğmen Hayati Efendi, 3’üncü Kolordu Komutanı Emir Subay Üsteğmen Arif Hikmet (Gerçekçi) Efendi, Müfettişlik İaşe Subay Üsteğmen Abdullah (Kunt) Efendi, Müfettişlik Emir Subay Teğmen Muzaffer (Kılıç) Efendi, Emir Subay Teğmen Ruhsat Efendi, Adli Müşavir Ali Rıza Efendi, Tabur Hesap Memuru Rahmi Efendi, Tabur Hesap Memuru Nuri Efendi, Şifre Kâtibi Birinci Sınıf Kâtip Faik (Aybars) Efendi, Şifre Kâtibi Yardımcısı Dördüncü Sınıf Kâtip Memduh (Atasev) Efendi, Zabıt Vekili Tahir Efendi, Alay Kâtibi Yahya Efendi, Tabur Kâtibi Süleyman Fehmi Efendi, Hesap Memuru Şükrü Efendi’, Kıdemli Çavuş Osman Nuri oğlu Ali Faik, Kıdemsiz Çavuş İbrahim İzzet oğlu Atıf, Çavuşlar Mustafa oğlu Kemal, Kemal oğlu Mustafa, Onbaşılar Tevfik oğlu Âdem, Ali oğlu Refet, Abdullah oğlu Ali, Neferler Hüseyin oğlu Mehmet, Ahmet oğlu Emin, Mustafa oğlu İsmail, İbrahim oğlu Ömer, Kerem oğlu Mehmet, Mehmet oğlu Mehmet, Hasan oğlu Ulvan, Mehmet oğlu Durmuş, Mehmet oğlu Ali, Şakir oğlu Nuri, Hasan oğlu Hüseyin, Abdullah oğlu Mehmet, Abdullah oğlu Musa, Mehmet oğlu Hasan, Bekir oğlu Mahmut, İhsan oğlu Mehmet Lütfi, Ali oğlu Musa olup toplam 55 kişidir. Fethi Tevetoğlu, **Atatürk’le Samsun’a Çıkanlar**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1997, s. 16.

²⁴ Cemal Köprülü, **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri**, TTK Yayınları, Ankara, 1986, s. 118-119; Tevfik Bıyıklıoğlu, **Atatürk Anadolu’da (1919-1921)**, Çağdaş Yayınları, 2000, s. 34.

²⁵ Utkan Kocatürk, **Atatürk**, Ankara, 1987, s. 18.

hareket etmiştir.²⁶ Mustafa Kemal Dâhiliye nezaretine gönderdiği telgrafta ise Merzifon, Amasya ve Havza'daki bazı şikâyetler üzerine bizzat olay yerine gidip, incelemeler yapılması gerektiğini bildirerek, karargâhı havzaya nakledeceği haberini vermiştir.²⁷

M. Kemal'in Havza'ya geçmesiyle beraber orada yaptığı en önemli iş Havza Genelgesini (28 Mayıs 1919) yayınlamak olmuştur. Mustafa Kemal, Havza Genelgesini yayınlayarak askerî birliklerin başında bulunanlarla temas kurup, memleketin her köşesinde millî heyecan ve gösterilerin yapılmasını, işgali protesto için her tarafta mitingler gerçekleştirilmesini, halka felaketin büyüklüğünü anlatarak bunu herkese yaimalarını istemiştir. Artık millî davanın gerçekleşmesi için yapılacak olan teşebbüslerin kişisellikten çıkarılıp milletin birlikte dayanışmasını sağlayacak şekilde olmasına gayret etmiştir.²⁸ Gerçekten de Havza Genelgesi yurt çapında önemli etkiler yaratmıştır. Nitekim İstanbul mitinglerine ve Mustafa Kemal'in Havza'daki etkinliklerine ilk tepki işgal makamlarının onu geri çağırmaları şeklinde olmuştur.²⁹ Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa, Mustafa Kemal'den, İstanbul'a dönmesi ricasında bulunur.³⁰

Mustafa Kemal Paşa, Ordu Müfettişi sıfatı ile bütün kişisel ağırlığını koyarak Amasya'ya kadar hareket edebilmişti. Şimdi bu sıfatının tehlikeye düştüğünü görüyordu. İstanbul'a dönmesinin asıl nedenini (İngiliz isteği) gizlice Cevat Paşa'dan öğrenen Mustafa Kemal Harbiye Nezaretine oyalayıcı bir cevap vererek 12 Haziran'da Amasya'ya varmıştı. Halk onu büyük bir coşku ve heyecanla karşıladı. Ali Fuat Paşa, Refet Bey ve Rauf Bey'in katkılarıyla 14 Haziran'da kurulan Müdafaa-i Hukuk Derneği kurulmuştur. Millî bağımsızlık mücadelesinin ilk önemli adımı olan ve Mustafa Kemal Paşa tarafından önceden hazırlanmış metnin üzerindeki çalışmalar "karanlık oda" denilen yerde

²⁶ Hamza Eroğlu, *Atatürk'ün Hayatı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1986, s. 27-28.

²⁷ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922)*, Yayın Nu: 62, Ankara, 2003, s. 26; Köprülü, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, s. 124-122.

²⁸ Eroğlu, *Atatürk'ün Hayatı*, s. 29.

²⁹ Köprülü, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, s. 128.

³⁰ Köprülü, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, s. 124-125; Bıyıklıoğlu, *Atatürk Anadolu'da (1919-1921)*, s. 34.

tamamlanarak Türk tarihine Amasya Tamimi olarak geçen belge yayınlanmıştır.³¹

Türk Millî Mücadele hareketinin en önemli dönüm noktalarından biri Amasya Genelgesidir. Bu genelgede İstiklal Harbinin gerekçesi ve amacı belirtilmiştir. Bu bildiri metni üzerinde Amasya’da bulunan ve telgrafla düşüncelerini bildiren komutanların da katılımıyla hazırlanmıştır. Genelgenin altında Mustafa Kemal, Hüseyin Rauf Bey (Orbay), Ali Fuat Paşa (Cebesoy), Refet Bey (Bele), Üçüncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanı Albay Kazım, kurmay heyetinden tebliğ işleriyle görevli memur Hüsrev Bey, askerî makamlara şifreleyen yaver Muzaffer Bey ve posta memuru Abdurrahman Rahmi Beylerin imzaları bulunmaktadır. Ayrıca XV. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa ile Konya’da bulunan İkinci Ordu Müfettişi Mersinli Cemal Paşa’nın onayları da telgrafla alınmıştır.³²

Amasya Genelgesi ile vatanı kurtarma yolunda kararlı olan Mustafa Kemal ve arkadaşları ilk defa millî direniş ilkelerini bir protokol halinde hazırlaması sonucunda Türk inkılabının aksiyon evresi su üstüne çıkmıştır. Türk vatanının bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü sağlamak için Millî Mücadele’nin sonuna kadar yapılacak işlerin ilk çerçevesi olan bu tamim haksızlığa karşı bir isyan parolası olarak belirlemiştir.³³

Erzurum Kongresi ile Sivas Kongresine Katılan Kişilerin Sosyolojik Açından İncelenmesi

Amasya Genelgesi’nden sonra ülkede işgallere karşı ciddi bir uyanış başlamıştı. Mustafa Kemal, henüz 21 Mayıs’ta Kazım Karabekir’e çekmiş olduğu telgrafta, ülkenin genel durumundan bahsederek Erzurum ve havalisinde meydana gelen Rum ve Ermeni hareketliliğine karşı değerlendirmede bulunarak Erzurum’a geleceğinden bahsetmiştir.³⁴ Bu arada Trabzon ile Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kendi aralarında Rum ve Ermenilerin yapmış oldukları baskıya karşı alınması gereken tedbirleri görüşmek üzere Erzurum’da bir kongre gerçekleştirilmesi kararını aldılar.³⁵ Mustafa Kemal ve Rauf Orbay’da

³¹ Eroğlu, *Atatürk’ün Hayatı*, s. 29-30.

³² **Nutuk**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 20-21; Eroğlu, *Atatürk’ün Hayatı*, s. 30-31.

³³ Eroğlu, *Atatürk’ün Hayatı*, s. 31.

³⁴ Erdal Aydoğan, *Mustafa Kemal’in Erzurum’a İlk Yolculuğu*, s. 1.

³⁵ Mahmut Goloğlu, *Millî Mücadele Tarihi I, Erzurum Kongresi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.

kongreye katılmak üzere Amasya'ya yola çıktılar. 28 Haziran'da Sivas'tan Erzurum'a hareket eden Mustafa Kemal Paşa, 3 Temmuz'da Erzurum'a vardı.³⁶ Mustafa Kemal, Erzurum'a geldikten sonra Temmuz'da İstanbul hükümeti Mustafa Kemal Paşa'nın Ordu komutanlığından alındığı ve yerine Kazım Karabekir Paşa'nın atandığını bildirdi. Mustafa Kemal Paşa istifa metni kendisine ulaşmadan istifasını bir genelge ile duyurdu.³⁷ Bu arada bu hengâme içerisinde 23 Temmuz 1919 tarihinde Erzurum Kongresi açılmış ve kongre yaklaşık 15 gün kadar sürmüştür. Kongrede alınan kararlar, Millî Mücadele'yi manifesto kimliğinden aksiyon aşamasına geçirmiş ve Anadolu'da Heyet-i Temsiliye adında bir temsilciler kurulu oluşturulmuştu. Kongre yerelleşmeden ulusallığa geçiş aşamasında önemli bir aşamayı oluşturmaktadır. Aşağıda kongreye katılan 63 kişiye dair sosyolojik araştırmalar bulunmaktadır.

Erzurum ve Sivas Kongresi'ne Katılan Kişilerin Yaş Açısından Değerlendirilmesi

Toplumsal bir argüman olan yaş faktörü, kişilerin meslek seçimlerinde ve olgunluk düzeylerinin belirlenmesinde etkili olan hususların başında gelir. Belli meslek dallarına yatkın olan kişilerin belli yaş ortalamasına göre kendini tanıdığı ve yapmak istediği işi seçtiği bilimsel araştırmalarda kendisini göstermiştir. Özellikle yaş faktörü siyasi elitlerin açıklanmasında kullanılan en önemli faktörlerdendir. Bilhassa Millî Mücadele gibi önemli bir istiklal savaşına katılan kişilerin yaş ortalamalarını bilmek, o dönem manifestolara katılan ve imza atan kişilerin siyasal yelpazenin aktörlerini tanınması açısından önem taşımaktadır. Yukarıda da belirtildiği üzere kongreye 63 kişi katılmıştır. Yaş grafikleri oluşturulurken, bazı kişilerle ilgili bilgi sahibi olunmadığından dolayı, o kişiler ile ilgili değerlendirmeler tasnif dışında tutularak yaş ortalaması ve yaşla ilgili grafikler oluşturulmuştur. Kongreye katılan delegelerin yaş ortalaması 43'dür. Hakkında bilgi sahibi olunmayan bazı delegeler tasnif dışında tutulmuştur.

Bunlar arasında Diyardin kazası delegesi Mustafa (Sabuncuoğlu), Eleşkirt kazası delegesi Maksud (Kahraman), Ordu kazası delegesi Avukat Hasan Hilmi (Koral), Rize Pazar delegesi Ahmet Bey, Koyulhisar kazası delegesi Çadircızade Ali Bey, Niksar kazası delegesi Mehmed Şeref Efendi, Refahiye

³⁶ Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, C I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997, s. 23.

³⁷ Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, C I, s. 36.

kazası delegesi Taha Kemâleddin Efendi, Refahiye kazası delegesi Tal'at Bey'dir. Kongreye katılan en yaşlı üye Elaziz (Elâzığ) vilayeti delegesi Hacı Feyzi bey (Mehmet Celayır)'dir. Hacı Feyzi Bey 70 yaşında iken kongreye katılmıştır. En genç üye ise Tercan kazası delegesi Namıkefendizade Ahmet Mümtaz Bey'dir. Tercan delegesi Namıkefendizade Ahmet Mümtaz Bey 25 yaşında iken kongreye katılmıştır. Geneline bakıldığında kongreye katılan kişiler 30-40 yaş arasında değişmektedir.³⁸

Sivas Kongresi'ne katılan kişilerin yaş ortalamaları 40.21'dir. Yani Erzurum Kongresi'ne katılan delegelere oranla kongrede daha genç bir seçkin grup bulunmaktadır. En genç üye İstanbul delegesi ve tıp öğrencisi olan Hikmet Bey (Boran)'dir. Hikmet Bey, kongreye katıldığı zaman 18 yaşındaydı. Diğer taraftan yine İstanbul delegesi olan gazeteci İsmail Hamdi Danişment ise 20 yaşındadır. En yaşlı üye ise Kayseri delegesi emekli polis olan İmamzade Ömer Mümtaz Bey'dir. Ömer Mümtaz Bey, kongreye katıldığı zamanki yaşı 67'dir. Ayrıca Ali Fuat Cebesoy'un babası İsmail Fazıl Cebesoy da 63 yaşında iken kongreye iştirak etmiştir. Bu tasnife haklarında bilgi sahibi olamadığımız Alaşehir delegesi Macit Bey ile Afyonkarahisar delegesi Kesrizade Salih Sıtkı Bey dahil edilmemiştir.

Erzurum ve Sivas Kongresi'ne Katılan Kişilerin Meslek Açısından Değerlendirilmesi

Toplumsal bir statü kaynağı olan meslek seçimi, siyasal kaynaklar açısından değerlendirildiğinde prestij kavramıyla paralel ortaya çıktığı görülmektedir. İlgi ve alakanın kişi karşısında verilen reaksiyonla beraber yürüdüğü varsayılırsa, meslek seçiminde etkili olan ilk hususun kişi karakteri olduğu gerçeği gözden kaçmasa gerek. Çünkü şahıslar meslek seçerken kendi kişilik ve mizaçlarına uygun bir yapıya önem vermişlerdir. Zira onların mesleklerindeki başarı ancak şahsın istediği mesleği yapmasıyla ölçülebilir. Erzurum Kongresi'ne katılan kişiler, vatanın bağımsızlığı konusunu kendilerine dert edindi. Bu açıdan bakıldığında kongreye katılan delegelerle ilgili meslek dağılımının ortaya çıkarmak sosyal tarih açısından önemli olsa gerek. Aşağıdaki tablo kongreye katılan delegelerin meslek seçimlerini göstermektedir.

³⁸ Yaş ve diğer sosyolojik araştırma yapılan delegelerle ilgili bilgiler Bkz. Yücel Çil, **Erzurum Kongresine Katılan Delegeler**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2005.

Tablo-1

Meslekler	Kişi sayısı
Hukuk	10
Sağlık	2
Din adamları	14
Kolluk kuvvetleri	8
Eğitimci	4
Tüccar	2
Devlet Personeli	12
Kaymakam ve Vali	4
Mühendis	1
Çiftçi	2

Yukarıdaki tablo Osmanlı’dan Cumhuriyet’e devam eden meslek erbabıyla ilgili hususları ortaya çıkarmaktadır. Tabloya göre, Erzurum Kongresine katılan kişiler ile ilgili olarak söylenebilecek en mühim sonuç, din adamlarının kongreye itibar ederek diğer mesleklere göre daha yoğun oranda katılmasıdır. Toplum üzerinde tesiri olan din adamlarının kongreye iştirak etmesi, millî ve dinî şuurun yayılmasında önemli etkisi olmuştur. Mondros Mütarekesi için Erzurum’da bulunan İngiliz Albay Rawlinson kongre üyesi Rafî Efendi’ye söylediği şu sözler, din adamlarının halk üzerindeki ağırlığını göstermesi açısından önemlidir: “*Halkın üzerinde en büyük tesiri olan şahsiyetler, siz sarıklı olan hocalarınız. Sizin etkiniz hariçten gözükmüyor. Hristiyan, papaz ve rahiplerinkine benzemiyor. Söylemiyor, konuşmuyor, fakat hareketinizle rehber yapıyorsunuz. Halkınız, sizin gittiğiniz yolu takip etmeyi, manevi irsiyyet sayıyor.*”³⁹ Özetle kongreye katılan din adamlarının millî maneviyatın dürtülmesi görevini ifa ettiği anlaşılmaktadır.⁴⁰

Öte yandan bu tablodan çıkarılabilecek en önemli diğer sonuç da, hukuk mesleğine mensup kişilerin siyasal hareketlerde ön safta yer almalarıdır. Nitekim Cumhuriyet’in ilanından sonra yapılan seçimlerde aday olan kişilerin oranına bakıldığında da hukuk okuyanların ağırlıkları bu gerçeği daha iyi

³⁹ Cemal Kutay, *Millî Mücadelede Öncekiler ve Sonrakiler*, Ercan Matbaası, İstanbul, 1963, s. 151.

⁴⁰ Ali Sarıkoynucu, *Millî Mücadelede Din Adamları*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1995, s. 43.

ortaya koymaktadır. Hukuk mesleğini icra edenlerin toplumsal, siyasal, ekonomik açıdan daha iyi durumda olmalarının siyasal olgular içerisinde bulunmalarına da bağlanabilir. Kongreye katılan kişilerin ikinci sırasında devlet personeli olanlardır. Özellikle devlet personelinin Osmanlı Devleti'nin yapılmasını istemediği Erzurum Kongresi gibi bir toplantıda ön sırada yer almaları önemlidir. Bu duruş, onların vatan olgusunu ön sıraya almalarıyla açıklanabilir.

Tablonun dördüncü sırasını kolluk güçleri almaktadır. Bu kongreye katılan asker sayısı göz önüne alındığında, askerlerin dönemin koşulları içerisinde böyle bir hareket içerisinde olmaları önemlidir. Özellikle Mustafa Kemal'in millî bir kahraman olarak kongrede ön safta yer alıyor olması, alınan kararların ulusallık taşımasına, ulusal ve yabancı basının kongreye eğilmesine zemin hazırlamıştır. Ayrıca Kazım Karabekir gibi Osmanlı Devleti'nin yetiştirmiş bir komutanının bu kongrede bulunması ve desteklemesi de katılımı artırdığı ileri sürülebilir. Kongreye iştirak eden gruplardan biri de vali ve kaymakamlardır. Bu iki grup devletin en başat temsilci olarak kongrede bulunmaları, devletin yetki ve gücünün sorgulanmasını beraberinde getirebilir. Ancak o dönem için Millî Mücadele'nin yanında yer alıyor olmaları ve aksiyon aşamasının her etabında bulunmaları vatanseverlikleriyle açıklanabilir. Kongreye katılan son grup ise eğitimci, tüccar, mühendis ve sağlık çalışanıdır. Bu meslek erbapları kongreye farklı fikir açılarından kazandırılmasında yardımcı olduğu ileri sürülebilir. Erzurum Kongresi'ne katılan delegelerden farklı olarak Sivas Kongresi'ne katılanların meslek dallarındaki çeşitlilik daha azdır. Aşağıdaki tabloda bunu göstermektedir.

Tablo-2

Meslekler	Kişi sayısı
Hukuk	14
Kolluk Kuvvetleri	7
Din adamları	2
Sağlık çalışanı	1
Eğitimci	5
Tüccar	5
Devlet Personeli	1
Kaymakam ve Vali	2
Gazeteci	2

Sivas Kongresi'ne katılan delegelerin büyük çoğunluğu sivillerden oluşmaktadır. Hatta denilebilir ki asker sayısı ciddi madda önemli bir yer teşkil etmemektedir. Ancak askerlerin, örgütlenme aşamasında dağınkılığın giderilmesine yardımcı olması açısından değerlendirmek gerekir. Erzurum Kongresi'ne göre karşılaştırıldığında hukuk ve eğitimcilerin oranı diğer meslek dallarının hemen hemen büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Bilhassa bu noktaya değinilmesinin sebebi; kongreyi baltalamak, hatta kongreyi basıp delegelerin tutuklanacağı düşüncesi delegeler arasında oluşmasına rağmen, bu denli seçkin bir katılımcı kitlesinin toplantıda yer alıyor olması, vatanın kurtuluşu ülküsünü her şeyin üstünde tuttıkları görülmektedir. Erzurum Kongresi'nde din adamları geniş bir yer kaplarken, bu kongrede azınlıkta yer almaktadırlar. Ayrıca bu kongrede gazeteci kimliğiyle katılan kişilerde bulunmaktadır.

Erzurum ve Sivas Kongresi'ne Katılan Kişilerin Medeni Durum ve Çocuk Sayısı Açısından Değerlendirilmesi

Demografik faktörlerin sosyal bilimlerle birlikte kullanılmaya başlanması bir takım eklentik bakış açılarını ortaya çıkardı. Bu bakış açıların başında da siyasal katılımı etkileyen kişilerin medeni durumlarıdır. Türkiye gibi muhafazakârlığın manevi bir değerle önem atfedildiği evlilik kurumunda, siyasal katılımın görünmeyen şartlar arasında yer alması kaçınılmazdır. Bu yüzden de, kişilerin medeni durumları ve bir meslek zümresine indirgeyen yaklaşımlar için önem arz etmektedir. Erzurum kongresine katılan kişilerin medeni durum ve çocuk sayıları eldeki bilgilere göre esas alınmıştır. Kaynakların yetersizliği nedeniyle bazı delegelerle ilgili bilgiler noksan olması onların medeni durumları vuzuh olmamasına sebebiyet vermiştir. Bu nedenle bu bilgilerin dikkate alınması gerekmektedir.

Erzurum Kongresi'ne katılan 63 kişiden 40'ı evli olurken 16'sı ise bekâr olarak hesaplanmıştır. Tabii bu değerlendirme yapılırken hakkında bilgi sahibi olunmayan 7 kişi çıkarılmıştır. Evli olanların sahip oldukları çocuk ortalaması 3,4 olarak değerlendirilmiştir. Delegeler içerisinde en fazla çocuk sayısına Akçaabat (Polathane) kazası delegesi Serdarizade Hasan Remzi (Serdaroğlu) Bey sahiptir. Serdarizade Hasan Remzi (Serdaroğlu) Bey'in 10 çocuğu bulunmaktadır. Evli olup çocuk sahibi olmayan delegeler de vardır. Bunlar arasında Şuşehri Kazası delegesi Çeçenzade İsmail Hakkı Efendi ile Giresun delegesi Kitapçızade İbrahim Hamdi (Muhsin Elgen) gibi.

Sivas Kongresi'ne katılan kişilerin 27'si evli olduğu görülmektedir. Hakında bilgi sahibi olmadığımız Alaşehir delegesi Macit Bey, Ankara Çorum delegesi Mehmet Bey, Afyonkarahisar Kesrizade Salih Sıtkı Bey, Bursa delegesi Ahmet Nuri Bey ile Eskişehir delegesi Bayrakzade Hüseyin Bey değerlendirme dışıdır. Evli olanların sahip oldukları çocuk ortalaması ise 2.8'dir. Bu iki rakam karşılaştırıldığında, evli olanların sahip oldukları çocuk ortalaması Erzurum Kongresi'ne katılan delegelerin altında olduğu belirtilebilir.

Erzurum Kongresi'ne Katılan Kişilerin Eğitim ve Yabancı Dil Açısından Değerlendirilmesi

Genel geçer bir realite olan eğitim bilimci sosyo-ekonomik bilişsel düzeylerin belirlenmesinde önemli bir faktör olarak yer almaktadır. Bugün toplumların gelişmişlik parametrelerinde kullanılan eğitim veya tedrisat denilen husus, seçkin toplum teorilerin ve elit siyasal aktörlerin ele alınmasında mühim bir yapı taşıdır. Siyasal davranışların eğitimle ölçüldüğü modern parlamentolarda, alınan eğitimin niteliğinin yanı sıra türü de önemlidir. Vatanın kurtarılması yolunda önemli bir dönemeç olan Erzurum Kongresi'ne katılan delegelerin eğitim ve yabancı dil bilme açısından değerlendirilmesinde karşımıza ilginç verilerin ortaya çıktığı görülecektir.

Tablo-3

Okullar	Sayı
İlkokul	2
Ortaokul	11
Lise	7
Üniversite	14
Harbiye	8
Medrese	13

Millî Mücadele'nin önemli aşamalarından biri olan Erzurum Kongresi'ne katılan delegelerin eğitim durumlarına ait yukarıdaki tablo mühim sonuçlar vermektedir. Bu tablodan çıkarılabilecek ana parametre delegelerin eğitim düzeyleri açısından lise, üniversite düzeylerinin yüksek oluşudur. Delegelerden önemli bir kısmı medrese mezunu olurken, harbiyeden mezun olanların sayısı da bir hayli fazladır. Genel olarak bakıldığında kongreye katılanların eğitim bilişsel düzeylerinin yüksek olması, konuyu bağımsızlık mücadelesine verilen önem açısından değerlendirmek gerektiğine itmektedir. Aşağıdaki çizelge

kongreye katılan delegelerin yabancı dil bilme çeşitliliği gösteren tablodur. Bu tabloda konuşulan dillerin sayıları mevcuttur.

Tablo-4

Konuşulan Diller	Sayı
Bir Dil Bilenler	4
İki Dil Bilenler	23
Üç Dil Bilenler	3
Dört Dil Bilenler	
Beş Dil Bilenler	1
Hiç Dil Bilmeyenler	34

Tablo göz önüne alındığında; Erzurum Kongresi’ne katılan kişilerin eğitimleri ve yabancı dil bilme durumları açısından seçkin bir topluluğun olduğu görülmektedir. Özellikle iki dile hâkim olanlar grup içerisinde önemli bir yere sahiptir. Kongreye katılanlar arasında en çok Fransızca, Arapça, Farsça bilenlerin sayısı diğerlerine nazaran daha fazla bilinmektedir. Ayrıca Ermenice, Rusça ve Rumca bilenler de bulunmaktadır. Örneğin Suşehri kazası delegesi Çeçenzade İsmail Hakkı Efendi, Rumca, Ermenice, Arapça, bilirken, Hasankale kazası delegesi Battal Eyigün Efendi, Rusça, Ermenice, Fransızca, Arapça bilmektedir. Yine kongreye katılan Mustafa Kemal, İngilizce, Fransızca, Rusça, Fransızca ve Arapça bildiği ifade edilmektedir.⁴¹

Sivas Kongresi’ne katılan delegelerin bilgilerine göre hazırlanan eğitim ve yabancı dil bilme becerilerinin bulunduğu tabloya göre önemli sonuçlar çıkarılmıştır.

Tablo-5

Okullar	Sayı
İlkokul	2
Ortaokul	4
Lise	2

⁴¹ Mustafa Zülküf Altan, “Atatürk; Dil, Türk Dili ve Yabancı Dil”, **Dil Dergisi**, No: 122, 2003, s. 55.

Üniversite	20
Harbiye	7
Medrese	2

O dönemin eğitim koşulları içerisinde Sivas Kongresi'ne katılan delegeler, entelektüel düzeyin yüksek ve seçkin bir grubu olarak idrak edilmelidir. Tablo 5'e göre delegelerin eğitim düzeyi çok yüksektir. 1923 yılında hazırlanan bir tabloya göre, Türkiye sınırları içerisinde sadece lise mezunu olanların oranı binde 0,54 olarak hesaplanmıştır.⁴² Bu nedenle Sivas Kongresi delegelerin eğitim bilişsel oranı bir hayli yüksektir. Kongrede en az oranı ilkokul mezunları almıştır. Bu tablodan çıkarılabilecek önemli bir sonuç da Millî Mücadele'ye daha özelden her iki kongreye katılanların eğitim durumlarına bakıldığında ciddi manada bu davaya gönül verenlerin ülkenin okuryazar oranı en yüksek olan kitle olarak değerlendirilebilir.

Tablo-6

Konuşulan Diller	Sayı
Bir Dil Bilenler	6
İki Dil Bilenler	7
Üç Dil Bilenler	4
Dört Dil Bilenler	2
Beş Dil Bilenler	1
Hiç Dil Bilmeyenler	19

Sivas Kongresi'ne katılan kişilerin sosyolojik araştırmalarına göre elde edilen bulgulardan biri de yabancı dil bilme becerisidir. Eğitim düzeyi yüksek olan kongredeki delegelerin dil bilme becerileriyle paralellik taşımaktadır. Kongreye katılan kişilerin büyük çoğunluğu en az bir dil en fazla beş dil bildikleri görülmektedir. Ayrıca iki ile üç dil bilenlerin oranı da tablo içerisinde önemli bir yer kaplamaktadır. Erzurum Kongresi'nde olduğu gibi Sivas Kongresi'nde Mustafa Kemal beş dil bilirken, Kara Vasıf ile Bekir Sami Beyler dört

⁴² Necdet Sakaoglu, **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s. 21.

dil bilmektedir. Tablo içerisinde en fazla bilinen dil Fransızca, Arapça, Farsçadır. En az bilinen dil ise Ermenice, Rusça ve Rumcadır.

Sonuç

İstiklal Harbi'nin önemli virajlarından biri olan Erzurum ve Sivas Kongresi, mücadelenin hazırlık aşamasını oluşturmaktadır. Vatanın kurtarılması adına önemli kararların alındığı, dahası kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilkesel perspektifinin hazırlandığı yerlerdir. Bu açıdan bakıldığında, bu iki kongreye katılmış olan toplam 104 kişinin sosyolojik açıdan incelenmesi o dönemin eğitim, sosyal, siyasi, ekonomik durumunu bilememiz hasebiyle önem taşımaktadır. Sosyal tarihselliği kullanılarak oluşturulan tablolardan mühim sonuçlar çıkarılmıştır. Bir kere Millî Mücadele kadrolarının ne denli genç, eğitilmiş ve meslek grubu açısından da farklı eğilimleri olan kişilerden oluştuğu belirtilebilir. Ayrıca bu çalışmada görüldü ki mücadeleyi yöneten kişilerin büyük çoğunluğu sivil kadrolardan meydana gelmektedir. Dolayısıyla bu durum bir askerî mücadeleye sadece askerlerin katıldığı paradigmasını teğet geçmektedir. Kongreye katılan kişilerin çoğu hukuk mezunu olarak kaydedilmiştir. Diğer taraftan askerî ve din adamlarının da oranı bir hayli yüksektir. Burada da görülüyor ki orta kesimin desteği ciddi manada alınırken, toplumsal bütünleşmeye büyük önem verilmiştir. Bunun yanında her iki kongrenin eğitim düzeylerine bakıldığında, 104 kişinin bir bölü üçü üniversite, bir bölü yedisi ise askerî okullar ile medreseden mezun olduğu anlaşılmaktadır.

Her iki kongreye katılan kişilerin yabancı dil bilme düzeyi bir hayli yüksektir. Kongreye katılan kişilerin hemen hemen yarısı en az bir yabancı dil veya daha fazla yabancı dil bildikleri görülmektedir. Ayrıca yine yaş gruplarına göre yapılan araştırmada her iki kongreye katılan kişilerin yaş ortalaması 40 yaş civarındadır. O dönem koşulları düşünüldüğünde, genç bir kuşağı mücadeleye iştirak ettiği görülecektir. Kongreye katılanlardan elde edilen bulguların biri de medeni durumlarına yönelik tasniftir. Bu tasnife göre delegelerin yarısından fazlası yani toplam 104 kişiden 67'si evli olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç yerine yazılabilecek önemli noktalardan biri de gerek Erzurum ve gerekse Sivas Kongresine katılan delegelerin sosyolojik açıdan incelenmesiyle ortaya çıkan ilişki ağının daha sonra parlamenter sistemde devam etmesine yardımcı olmalarıdır. Kongreler sonrası birçok delege milletvekili olarak yaşamlarına devam etmişlerdir. Özellikle topyekünlüğün önemli olduğu bir

dönemde gösterilen savunma mekanizması içerisinde mücadele kurumunun ehlileşmesine yardımcı olmuştur.

KAYNAKÇA

Ağaoğlu, Ahmet, **Mütareke ve Sürgün Hatırları**, Doğu Kitapevi, İstanbul, 2010.

Ahmad, Feroz, **The Emergence Of Modern Turkey**, Oxford University Press, London, 1968.

Altan, Mustafa Zülküf, “Atatürk; Dil, Türk Dili ve Yabancı Dil”, **Dil Dergisi**, no 122, 2003, ss. 52-60.

Ateş, Toktamış, **Türk Devrim Tarihi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.

Aydın, Mesut, **Türkiye ve Irak Hududu Meselesi**, ASAM, Ankara, 2001.

Aydoğan, Erdal, “Mustafa Kemal’in Erzurum’a İlk Yolculuğu”, **Atatürk Dergisi**, C II, S I, 1997, ss. 1-22.

Bıyıklıoğlu, Tevfik, **Atatürk Anadolu’da (1919-1921)**, Dizgi Yayınları, İstanbul, 2000.

Borak, Sadi, **Atatürk**, Kırmızı Beyaz Yayınları, Ankara, 2004.

Cebesoy, Ali Fuat, **Millî Mücadele Hatıraları**, Temel Yayınları, İstanbul, 2000.

Çil, Yücel, **Erzurum Kongresine Katılan Delegeler**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2005.

Eroğlu, Hamza, **Atatürk’ün Hayatı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1986.

Goloğlu, Mahmut, **Millî Mücadele Tarihi I, Erzurum Kongresi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.

Gökay, Bülent, **Bolşevizm ile Emperyalizm Arasında Türkiye (1918-1923)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997.

Howard, Douglas A., **The History of Turkey**, ABC-CLIO, Santa Barbara, 2016.

Jaeschke, Gotthard, **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri**, çev: Cemal Köprülü, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1971.

Kansu, Mazhar Müfit, **Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber**, C I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997.

- Karabekir, Kazım, **İstiklal Harbinin Esasları**, Toker Matbaası, İstanbul, 1972.
- Koca, Salim; Yalçın, Semih, “Mustafa Kemal Paşa'nın Dokuzuncu Ordu Müfettişliğine Tayininde Osmanlı Genelkurmayının Rolü”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C X, S 29, Temmuz, 1994, ss. 401-416.
- Kocatürk, Utkan, **Atatürk, Türk Büyükleri**, Kültür ve Turizm Yayınları, Ankara, 1987.
- Köprülü, Cemal, **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri**, TTK Yayınları, Ankara, 1986.
- Kuran, Ahmed Bedevî, **Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.
- Kutay, Cemal, **Millî Mücadelede Öncekiler ve Sonrakiler**, Ercan Matbaası, İstanbul, 1963.
- Nutuk**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.
- Orbay, Rauf, **Cehennem Değirmeni, Siyasi Hatıralarım I**, Emre Yayınları, İstanbul, 1993.
- Sakaoğlu, Necdet, **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.
- Sarıkoyuncu, Ali, **Millî Mücadelede Din Adamları**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1995.
- Shaw, Stanford J.; Shaw, Ezel Kural, **History of the Ottoman Empire and Modern Turkey**, Cambridge University Press, Cambridge, 2002.
- Sonyel, Salahi Ramadan, **Gizli Belgelerde Osmanlı Devleti'nin Son Dönemi ve Türkiye'yi Bölme Çabaları**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2009.
- Tansel, Selahattin, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C I, Millî Eğitim Basımevi, Ankara, 1977.
- T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922)**, Yayın Nu: 62, Ankara, 2003.
- Tevetoğlu, Fethi, **Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1997.
- Türkgeldi, Ali Fuat, **Görüp, İştiklerim**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2010.

Ural, Selçuk, **Mondros Mütarekesi ve Doğu Vilayetleri**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008.

Yalçın, E. Semih, “Mütareke Döneminde Mustafa Kemal Paşa’nın İstanbul’daki Faaliyetleri (30 Ekim 1918-16 Mayıs 1919)”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C 17, S 28, ss. 173-204.